

ŽIVOTNÉ PROSTREDIE AKO PREDMET SOCIÁLNEJ PRÁCE

THE ENVIRONMENT AS A SUBJECT OF SOCIAL WORK

Jana LEVICKÁ

Abstrakt

Klimatické zmeny, ktoré prebiehajú v ostatných desaťročiach posilnili záujem o životné prostredie v rámci viacerých profesií. V rámci sociálnej práce sa vytvorilo viacero prístupov, ktoré sa zaoberajú otázkou významu životného prostredia pre klientov sociálnej práce. Cieľom príspevku, ktorý je ukotvený v teóriách environmentálnej spravodlivosti, je priblížiť aktuálne trendy reflektovania životného prostredia v kontexte sociálnej práce. V tomto kontexte sa potom mení aj optika profesie sociálna práca, s čím sú spojené nové úlohy a kompetencie sociálnych pracovníkov. Príspevok, ktorý má charakter teoretickej štúdie, nemá ambíciu predstaviť problematiku v jej komplexnosti, ale ponúknuť čitateľovi odpoveď na otázky „Aký význam sa pripisuje životnému prostrediu v súčasnej sociálnej práci?“ a „Čo je environmentálna sociálna práca?“. Pre spracovanie príspevku boli použité klasické metódy teoretického skúmania ako analýza, syntéza a komparácia.

KPúčové slová: KLIMATICKÁ KRÍZA. SOCIÁLNA PRÁCA. ŽIVOTNÉ PROSTREDIE. KOMPETENCIE. ENVIRONMENTÁLNA SOCIÁLNA PRÁCA.

Abstract

Climate changes that is ongoing in recent decades have strengthened the interest in the environment within several professions. Within social work, several approaches have been created that deal with the issue of the importance of the environment for social work clients. The goal of the contribution, which is anchored in the theories of environmental justice, is to approach the current trends of reflecting the environment in the context of social work. In this context, the optics of the social work profession is also changing, which is connected with new tasks and competencies of social workers. The contribution, which has the character of a theoretical study, does not aim to present the issue in its complexity, but to offer the reader an answer to the questions "What importance is given to the environment in contemporary social work?" and "What is environmental social work?". Classical methods of theoretical research, such as analysis, synthesis and comparison, were used to process the contribution.

Keywords: CLIMATE CRISIS. SOCIAL WORK. ENVIRONMENT. COMPETENCIES. ENVIRONMENTAL SOCIAL WORK.

ÚVOD

V 70. rokoch minulého storočia odštartovala živá diskusia o významných zmenách v životnom prostredí. Táto téma sa vo vedeckej komunite ozývala už aj v predchádzajúcich desaťročiach, ale nebola diskutovaná s toľkou naliehavosťou a neprepájala toľko rozličných odborov ako po vydaní publikácie *The Limits to Growth. A Reprort for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind* (Meadows et al., 1972). Meadows et al. vo svojej správe predložili fakty dokladujúce ich tvrdenie, že dovtedajší model sociálneho a ekonomického rozvoja vo vzťahu k životnému prostrediu je neudržateľný a požadovali okamžité nastavenie zmeny. Ako neskôr konštatovala Meadows (2008), napriek množstvu autorov, vedcov a politikov, ktorí sa k téme stupňujúceho sa znečisťovania životného prostredia za vyše 30 rokov vyjadrovali, v tejto oblasti za ten čas nastali

len minimálne zmeny. Opakovane sa v odbornej literatúre, ale aj v príspevkoch určených širokej laickej verejnosti stretávame s informáciou, že ľudské zdravie a zdravie ekosystémov sú neoddeliteľne prepojené. Ľudské telo pre svoje správne fungovanie potrebuje jednoduché, ale nevyhnutné podmienky, ktorými sú čistý vzduch, čistá voda a nezávadné jedlo. Znečistené prostredie predstavuje pre ľudské telo vážne zdravotné riziko. Ochranou životného prostredia tak chránime podmienky nevyhnutné pre zdravú existenciu človeka. Doterajší životný štýl tzv. ekonomicky vyspelých krajín je však postavený na stále sa zvyšujúcej ekonomickej produkcii, ktorá je podmienená vysokou mierou využívania látok, spracovávaním ktorých sa do ovzdušia, vody, či do zeme dostáva množstvo toxínov. Tento životný štýl je mohutne podporovaný reklamou na všetkých úrovniach. Ak sa nezmení nekontrolovaný konzumný prístup, budú sa klimatické podmienky aj naďalej zhoršovať. Zmena klímy predstavuje z dlhodobého hľadiska existenčnú hrozbu pre náš spôsob života. Zahŕňa bezprostredné straty na životoch v dôsledku horúčav, lesných požiarov a záplav, ako aj dlhodobejšie hrozby pre potravinársku výrobu v dôsledku meniaceho sa charakteru počasia. Takisto sme svedkami zmien v šírení infekčných chorôb, pretože hmyzie vektory, ktoré tieto choroby prenášajú, sa s otepľujúcim podnebí presúvajú na sever. Vieme aj to, že určité chemické látky používané v priemyselnej výrobe sú pre zdravie nebezpečné.

Otázka zdravého životného prostredia preto zaujala aj sociálnych pracovníkov. Počas uplynulého polstoročia sa aj v globálnej sociálnej práci postupne vyformovalo niekoľko prúdov, ktoré reagujú na stále sa zhoršujúce životné prostredie, no na Slovensku táto problematika v kontexte profesie zostáva takmer nepovšimnutá. Slovenská sociálna práca nijako nereagovala ani na správu, že znečistené životné prostredie zabilo v roku 2015 9 miliónov ľudí. 9 miliónov predstavuje takmer dve Slovenská. Carrington (2017) konštatuje, že 9 miliónov úmrtí v dôsledku stále sa zhoršujúceho životného prostredia nie je len faktom za rok 2015, ale je to aj prognózou do budúcich rokov, pričom počet obetí ročne môže narastať, pretože prijaté opatrenia na riešenie environmentálnej krízy na politicko-ekonomickej úrovni sú mizivé.

Environmentálna kríza je výzvou pre rekonceptualizáciu sociálnej práce. Transformačná zmena, ktorej sa dožaduje čoraz viac sociálnych pracovníkov predpokladá zásadné preorientovanie vnímania sveta zameraného na človeka smerom k názorom, ktoré odrážajú holistický a vzájomne závislý pohľad na človeka ako súčasť prírodného sveta (Gray, Coates, 2015, Peeters 2012).

1 ENVIRONMENTÁLNA KRÍZA

Životné prostredie bolo dlhé stáročia vnímané ako samozrejmosť. Zem a jej zdroje sa zdali takmer nevyčerpatelne. Napriek tomu prístup k vode, či prístup k potravinovým a iným zdrojom bol od nepamäti dôvodom pre menšie, či väčšie násilné konflikty. Vzťah človeka a prostredia preto nie je možné označiť ako nový problém. Nikdy v minulosti však tento vzťah nebol natoľko narušený, aby ľudstvo muselo čeliť tak závažným následkom environmentálnej krízy. Jednotlivci, či celé sociálne skupiny, ktorých existencia bola ohrozená v dôsledku nedostatku potravín, či prístupu k vode boli v kontexte globálneho sveta vnímané ako marginalizované časti svetového systému. Ohrozeniu prístupu k základným zdrojom potrebným pre prežitie boli vystavené aj veľké ľudské skupiny, v dôsledku čoho bolo v minulosti rozpútaných viacero vojnových konfliktov. Išlo však vždy len o časovo obmedzené ohrozenie, ktoré bolo vystriedané obdobím prinášajúcim ľudstvu ako

celku dostatočné podmienky pre prežitie. Paradoxne, napriek následkom, ktoré zanecháva vojna, vplyv vojnových konfliktov nebol dlho uvádzaný ako kauzálna príčina zhoršujúceho sa životného prostredia. Následky ľudskej činnosti na životné prostrediu dosiahli taký stupeň, že sa začal označovať ako **environmentálna kríza**.

Environmentálna kríza predstavuje dlhodobé ohrozenie blaha Zeme a všetkého živého na nej, nielen človeka. K jej vzniku prispela skutočnosť, že ľudská technológia umožnila takú mieru využívania zdrojov Zeme a akceleráciu spotreby obnoviteľných aj neobnoviteľných zdrojov, ktorá narušila schopnosť homeostázy ekosystému Zeme. Vedľajším produktom výrobných produktov je narastajúce toxické znečistenie celého životného prostredia (Coates, 2003). Ako píše Berry (1988), na planéte neexistuje ekosystém, ktorý by nebol zasiahnutý následkami ľudskej činnosti. Degradácia životného prostredia sa v každodennej realite prejavuje v poškodení ozónovej vrstvy, v dezertifikácii pôdy, v raste púští a šírení toxínov, čo v mnohých prípadoch zapríčiňuje predčasné pôrody, či vrodené defekty (Coates, 2003, Mearns, Norton, 2010), ale tiež negatívne ovplyvňuje reprodukčné schopnosti zvierat aj človeka (Colborn, Dumanoski, Myers, 1999).

Príčiny vzniku environmentálnej krízy sú vysvetľované rôzne, a to nielen z dôvodu vedeckej orientácie, ale aj ekonomických a politických preferencií jednotlivých autorov. Jedným z najstarších argumentov bolo, že environmentálnu krízu spôsobuje expanzívny demografický vývoj, ktorý spôsobuje preľudnenie, v dôsledku čoho narastá počet ľudí, ktorí majú sťažený prístup k napĺňaniu základných potrieb a to predovšetkým k potravinám a k vode. Tieto úvahy začali odmietať niektorí odborníci už v 60. rokoch minulého storočia (Ehrlich, 1997). Ďalším dôvodom vzniku a pretrvávania environmentálnej krízy je odtrhnutosť niektorých ľudí od životného prostredia (Fry, 2011, Orr, 2012). Následkom toho sú niektorí jednotlivci, prípadne celé skupiny ochotní destabilizovať klíma za účelom svojich vlastných ziskov napr. z podpory vojny, či z podpory nešetrnej ťažby prírodných zdrojov a pod. (Schmitz et al., 2012). Toto odtrhnutie nie je výsledkom posledných desaťročí, ale ako konštatuje Orr (2012), vyvíjalo sa postupne a s nástupom priemyselnej výroby, ktorej cieľom bolo maximalizovanie ziskov malej skupiny vlastníkov tovární, tento proces akceleroval. Podobný názor zastávajú aj Hoff a Polack (1993), podľa ktorých ničenie fyzického prostredia je výsledkom neobmedzeného, alebo neregulovaného kapitalizmu, kde sa prírodné zdroje komodifikujú, keď veľké, silné korporácie hľadajú lacnú pracovnú silu a lokality bez regulácie znečistenia. Ešte tvrdšie sa v tomto duchu vyjadril Hart (2010), podľa ktorého je príčinou súčasnej ekonomickej a environmentálnej krízy chamtivosť. Následkom tohto odtrhnutia prišlo k degradácii fyzického prostredia, čo je spojené s expanzívnym poľnohospodárstvom, ťažbou lesov, zhoršovaním ovzdušia, zvyšovaním priemernej teploty, úbytkom pitnej vody a pod. (Faux, 2006, Levy, Vaillancourt, 2011).

Berry (1999) presadzuje názor, že priemysel sám o sebe by nemusel byť príčinou environmentálnej krízy, ak by nebol spojený s ťažobnou ekonomikou, ktorá je podľa neho hlavnou príčinou devastácie životného prostredia. Ako píše „ťažobná ekonomika je konečná ekonomika“ (Berry, 1999, s. 3), pretože premieňa neobnoviteľné minerály na odpad, rúbe lesy na Zemi a loví z oceánov také množstvá, ktoré sú ďaleko za hranicou udržateľnosti, znečisťuje atmosféru, jazerá a rieky do takej miery, že čistý, čerstvý vzduch, alebo čistá, voda sa stávajú výnimkami. Rozsah ničenia a objem vypúšťaných priemyselných, poľnohospodárskych a domácich odpadových vôd presahuje samoliečiace a samoregeneračné kapacity Zeme. Takýto názor má aj Coates (2003), ktorý tvrdí, že naša ekonomika je deštruktívna a sebazničujúca, pretože odstraňuje zdroje a ekosystémy, od ktorých závisia naše sociálne štruktúry.

Medzi príčinami pretrvávania klimatickej krízy nájdeme aj stratu klasických hodnôt. Napríklad Gore (1992) environmentálnu krízu nazval *duchovnou krízou*, keď argumentoval, že je to kríza, ktorá ľudí vyzýva k tomu, aby preskúmali, čo je pre nich najdôležitejšie a čo má pre nich hodnotu. Podobne sa vyjadrili aj Borgmann (1984), Dumanoski (2001, In: Coates, 2003), ktorí odmietajú tvrdenie, že hlavnou príčinou environmentálnej krízy sú technológie, či priemyselná výroba. Podľa nich ide o „krízu ľudstva“, konkrétne o krízu vyvolanú modernou civilizáciou, ktorej životný štýl sa dostal do priameho konfliktu so životným prostredím ako celkom. Modernizmus upevnil a rozšíril mylný antropocentrický svetonázor, ktorý ľudí chápe oddelene od zvyšku prírody a stavia ho do nadradenej pozície (Burelli, Pala, 2021). Následkom toho medzi ľuďmi prepojenými so západnými ekonomicky zvýhodnenými spoločnosťami prevládol názor, že ľudský druh je natoľko jedinečný, že má právo ovládať prírodu, ale tiež aj členov iných kultúr za účelom zisku. Odvolávajú sa na pokrok využívajú svoje znalosti a technológie, aby svoje zisky maximalizovali (Coates, 2003). Zem stratila svoju výlučnosť (Lovelock, 1979) a blahobyt komunity bol vymenený za individuálny blahobyt, spotreba sa stala dôležitejšou ako udržateľnosť životného prostredia (Coates, 2004).

Ďalšia skupina autorov nachádza zdroj narušeného vzťahu človek – životné prostredie v atomistickom prístupe (Schmitz et al., 2012), ktorý ovládol procesy ľudského poznávania. Ľudská snaha urýchliť proces poznávania nutne viedla k špecializáciám a tým aj k atomizácii poznania ako takého. 20. storočie je možné definitívne označiť za storočie úzko zameraných špecialistov, ktorí disponujú snahou poznávať len určitý výsek reality. Dôsledkom ignorancie zložitosti reality, ktorej čelíme, je rozdelenie celku na jeho malé časti, čo nám v konečnom dôsledku bráni vidieť celý obraz (Walker, Slat, 2006).

Odtrhnutie sa od fyzického prostredia u obyvateľov vyspelých priemyselných krajín je natoľko masívne, že konzumný spôsob ich životov Orr (2011) označil za vojnu proti ekosystémom, na ktorých sú závislé nielen ostatné živé formy, ale aj samotní ľudia. WCED¹ (1987) opakovane poukazuje na to, že neobmedzené využívanie prírodných zdrojov je úzko spojené s násilím, chudobou čo sa rovná vojne proti životnému prostrediu a narúša planetárny a tým aj ľudský blahobyt. Environmentálna kríza je spojená s bojom nielen o vodu, ale aj o také komodity ako sú diamanty, zlato, ropa atď. Ich ovládnutie však prináša prospech len úzkej skupine privilegovaných, pričom väčšinu populácie zanecháva v chudobe. Ďalším negatívnym dopadom je skutočnosť, že táto snaha o ovládnutie prírodných zdrojov je spojená s reálnymi vojnovými atakami, kedy medzi obeť tzv. lokálnych vojen čoraz častejšie patria ženy a deti (WCED, 1987).

Dôsledkom atomistického prístupu k environmentálnej kríze je aj zúženie diskurzu na problematiku klimatických zmien. Hoci pred pár rokmi by sme na Slovensku len ťažko akceptovali tvrdenie, že klimatické zmeny a ich následky sú najväčším sociálnym problémom našej doby (Orr, 2012), ostatné roky nás vedú k tomu, aby sme si túto skutočnosť uvedomili. Zároveň s tým si uvedomujeme práve zraniteľnosť obyvateľov ohrozených chudobou a sociálnou exklúziou.

Klimatická kríza však tvorí len jednu časť environmentálnej krízy, ktorá je na Slovensku prítomná oveľa dlhšie a je rozšírená naprieč celým územím SR. Zistenia, ku ktorým sme dospeli v rámci nášho výskumu zameraného na otázky environmentálnej spravodlivosti, potvrdzujú tvrdenia zahraničných autorov, že v súčasných kapitalistických ekonomických

¹ WCED World Commission on Environment and Development – Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj

systémov nie je chránený ani ľudský, ani environmentálny blahobyť (Schmitz et al., 2012, Fry, 2011, Hart, 2010, Coates, 2003, Berry, 1999, 1988).

Riešením tejto situácie je prechod svetových ekonomík na trvalo udržateľný rozvoj, čo síce znamená zavedenie určitých obmedzení vychádzajúcich zo súčasných trendov v oblasti využívania súčasných technológií a sociálnej organizácie zdrojov životného prostredia, ktorý by bol v lepšom súlade so schopnosťou biosféry absorbovať účinky činnosti človeka (WCED, 1987). Korten (1987, 1995) pripomína, že environmentálna udržateľnosť narúša prístup dlhodobých ziskov, čím sa dostáva do rozporu s neregulovaným kapitalistickým prístupom spojeným s orientáciou na krátkodobý zisk. Ako ďalej argumentuje Korten, ľudia sa tak ocitli uprostred ekologickej aj sociálnej krízy, ktoré sú zakorenené v ekonomických kapitalistických systémov, v rámci ktorých prišlo k transformácii štrukturálneho násillia do politických, kultúrnych a sociálno-ekonomických systémov, ktoré boli vytvorené a sú udržiavané privilegovanou skupinou ľudí (Korten, 1995, 2007).

2 Environmentálna sociálna práca

Sociálna práca bola vždy prepojená s presadzovaním a obranou ľudských práv. Sociálna spravodlivosť a ľudské práva motivujú a legitimizujú jej intervencie zamerané na podporu integrácie ľudí a komunit žijúcich na okraji spoločnosti. Sociálna práca ako profesia sa preto prirodzene hlási k procesom smerujúcim k transformácii a zmene spoločnosti (Strieženeč, 2006, Levická a kol., 2012). V rámci tohto prístupu sa v profesii čoraz častejšie objavujú úvahy o tom, že medzi ľudskými právami by malo byť zakotvené aj právo na zdravé životné prostredie. Uvažovať o životnom prostredí ako o univerzálnom práve znamená uvedomiť si prepojenie životného prostredia so sociálnou prácou (Rocha, 2018). Ako píše Kemp (2011, s. 1200) „*integračné zameranie na osobu a prostredie je už dlho určujúcim prvkom profesionálnej identity sociálnej práce*“. Naliehavosť rozvoja environmentálnej sociálnej práce vychádza aj z faktu, že aktuálna environmentálna kríza ovplyvňuje všetky dimenzie ľudského života (Rocha, 2018).

Termínom **environmentálna sociálna práca** (environmental social work) sa označuje ten prúd sociálnej práce, v ktorom sa spája profesia s ekologickým prístupom a prepája sa s úsilím o environmentálnu udržateľnosť a spravodlivosť v kontexte trvalo udržateľného rozvoja (Coates, 2003, Mendoza, Matyók, 2012). Ide o smer, ktorý sa usiluje zmeniť prevládajúci antropocentrický prístup sociálnej práce vyvolaný modernizmom (Besthorn, 2002).

Environmentálna sociálna práca sa opiera o pochopenie vzájomnej spojitosti fyzického prostredia s kritickými aspektmi ľudskej skúsenosti (Meadows, 2008). Jej cieľom je nasmerovať pozornosť na otázky udržateľného spôsobu života. Udržateľnosť sa týka zachovania biodiverzity ako súčasť ľudskeho prežitia, sociálnej udržateľnosti a sociálnej a environmentálnej spravodlivosti. Vzdelanie sociálnych pracovníkov im umožňuje zapojiť sa do interdisciplinárnych tímov bojujúcich za environmentálnu udržateľnosť. Sociálni pracovníci sú odborníkmi na budovanie komunit, na interpersonálnu komunikáciu a často vystupujú ako agenti zmeny, či aktivisti za ľudské práva atď. To znamená, že ich odborná príprava a zručnosti im umožňujú zastávať rôzne role v interdisciplinárnych tímoch (Schmitz et al., 2012). Sociálni pracovníci ako činitelia zmeny participujú na sociálnej činnosti na individuálnej a komunitnej úrovni čo im umožňuje „*nasmerovať budúci výskum a*

politickú agendu k prioritám, ktoré priamo rezonujú s ľuďmi, ktorí sú najzraniteľnejší voči dôsledkom klimatických zmien“ (Mearns, Norton, 2010, s. 36).

Sociálna práca ako profesia je súčasťou moderného priemyselného systému, ktorý ničí životné prostredie a preto je potrebné pripomínať a objasňovať vzťah medzi životným prostredím a ľudským blahobytom z hľadiska trvalo udržateľného rozvoja, ktorý je vhodným koncepčným rámcom pre štúdium väzieb medzi životným prostredím, človekom a otázkami ekologickej a sociálnej udržateľnosti (Matthies, Nähri, Ward, 2001).

Mathias a jeho kolegovia sa tak pridali k celej rade autorov, ktorí v súvislosti s environmentálnou krízou kladú na sociálnu prácu rad nových požiadaviek. Požadujú nasledovné:

- 1) Aby sa sociálna práca ako profesia prihlásila k novým úlohám, ktoré súvisia s riešením lokálnych sociálnych problémov podporených environmentálnou krízou. V súvislosti s prevzatím spoluzodpovednosti profesie za ich riešenia sa potom sociálna práca musí angažovať aj pri hľadaní príležitostí spojených s udržateľným spôsobom života.
- 2) Sociálni pracovníci a pracovníčky musia prevziať zodpovednosť za zdieľanie svojich vedomostí a odborných znalostí v rámci multidisciplinárnych tímov, aby podporili model sociálne spravodlivej a demokratickej spoločnosti.
- 3) Sociálna práca, ktorá sa tradične hlási k ochrane zraniteľných ľudí má morálnu povinnosť ochraňovať skupiny, či komunity zraniteľných ľudí a zraniteľných prostredí pred ekonomickým vykorisťovaním na lokálnej aj globálnej úrovni. Sociálna práca musí rázne odsúdiť kompenzačné mechanizmy sociálnej politiky, **ktoré len zmierňujú krátkodobé problémy**, čo v budúcnosti vedie k ďalšiemu narušeniu homeostázy systému Zeme, čo napomáha udržiavaniu súčasných problémov a vzniku nových problémov.
- 4) Sociálna práca musí nevyhnutne analyzovať koncepciu ekologického susedstva v intervencii sociálnej práce s multifokálnou víziou prostredníctvom **zmocňovacieho prístupu**, v ktorom sú komunity a ich partneri spoluautormi v participatívnom procese kolektívneho budovania integrovaného rozvoja, sú tvorcovia modelov trvalo udržateľného rozvoja (Lee, 2001; McKinnon, 2008, Matthies et al., 2001, Jarvis, 2013 ai.).

Prístup založený na **zmocňovaní** (empowerment) je najvhodnejšou **paradigmou** pre prax medzinárodnej sociálnej práce, pretože tento rámec špecifikuje zložky potrebné pre prácu s chudobnými a utláčanými skupinami za národnými hranicami a na celom svete (Lee, 2001). Tento prístup okrem škály zručností sociálnej práce, ktoré predstavujú základ pre zmocňovanie klientov, pracuje tiež s konceptom sociálneho rozvoja, s posilňovaním sebauvedomenia založeného na poznaní, s posilňovaním skupinových procesov a tiež ponúka týmto komunitám poznanie a porozumenie metóde známej ako **akcia – reflexia – akcia** (Lee, 2001). Ako Lee (2001) zdôrazňuje, paradigma zmocňovania je založená na hodnotách, princípoch a kompetenciách, ktoré sú integrované do globálneho koncepčného rámca, ktorý zahŕňa pomoc v procesoch uvedomenia si dialógu ako metódy, ktorá sa má používať medzi jednotlivcami, malými skupinami a komunitou. Zmocňovanie je tak zároveň hodnotou, politickým a technicko-metodologickým princípom a nástrojom, ktorý sa nachádza v oblasti sociálnej politiky, v manažmente, vo vedách o výchove, v psychológii, ekonómii a v sociálno-ekonomickom rozvoji, v zdravotnej a rehabilitačnej intervencii a pod. Na mnohostranný význam zmocňovania poukázal aj Adams (2008), ktorý ale zároveň konštatoval, že zmocňovanie nadobúda v rôznych oblastiach rôzne významy a to vrátane

akademickej praxe. Ide teda o dynamický koncept, ktorý sa vyvíja a preformulováva podľa skúseností jednotlivcov zavádzajúcich ho do praxe (Adams, 2008).

Popri odvolávaní sa na povinnosť sociálnych pracovníkov prispieť k zmierneniu dôsledkov ľudského konania na globálne životné prostredie (Marlow, Van Rooyen, 2011), ďalším argumentom pre rozvoj environmentálnej sociálnej práce je tvrdenie, že environmentálne faktory sú spojené so zdravím a blahobytom ľudí, čo sú prvky, ktoré obsahuje aj tradičný cieľ sociálnej práce (McKinnon, 2008). Podľa Dominelli (2013) zásahy „zelenej sociálnej práce“ patria do oblasti podpory a posilňovania environmentálnej spravodlivosti, t. j. do oblasti hľadania rovnosti v zdieľaní zdrojov. S podobným názorom sa stretáme aj u Molyneuxa (2010 In Rocha, 2018), ktorý zdôrazňuje, že sociálna spravodlivosť je stredobodom vzájomne závislých vzťahov medzi životným prostredím, udržateľnosťou a chudobou. Environmentálna spravodlivosť je spravodlivým zaobchádzaním a zmysluplným zapojením všetkých ľudí bez ohľadu na rasu, farbu pleti, pohlavie, národnosť, alebo príjem, s ohľadom na vývoj implementácie a presadzovania environmentálnych zákonov, nariadení a politík (Dominelli, 2013, Lee, 2001; McKinnon, 2008, Jarvis, 2013). Prírodné zdroje sa však nenachádzajú rovnomerne rozložené v globálnom prostredí, čo zapríčiňuje, že rôzne ľudské spoločnosti majú rozdielny prístup k zdrojom. Práve toto je dôvod, pre ktorý Hoff a Polack (1993) tvrdia, že sociálni pracovníci sú zodpovední za zabezpečenie spravodlivej alokácie prírodných zdrojov. Schmitz a kol. (2010) poukazujú na prepojenie environmentálnej sociálnej práce s kritickou sociálnou prácou, prostredníctvom ktorého je možné usilovať o to, aby sa princípy sociálnej spravodlivosti implementovali aj do ekonomických systémov (Jarvis, 2013). Podľa Blowersa (2003) napriek skutočnosti, že sociálne a environmentálne problémy sa prejavujú na subjektívnej úrovni, ich príčiny sú štrukturálne vyvolané. Chudoba a environmentálna nespravodlivosť sú pokladané za prejavy štrukturálneho násillia. Táto skutočnosť si vyžaduje angažovanie sa sociálnych pracovníkov v oblasti ekonomickej a politickej kritiky a to najmä v kontexte prístupu k sociálnym službám. Aby sa občania stali nositeľmi zmeny pri transformácii svojich komunít, respektíve celých krajín, je potrebné zvyšovať ich povedomie o negatívnom vplyve environmentálnych podmienok na ich životy a politickom kontexte riešenia (Blowers, 2003). Prechádzajúc procesom zmeny získavajú členovia komunity zručnosti a vedomosti potrebné na účasť v prebiehajúcom procese občianskej angažovanosti, v procese, v ktorom členovia komunity konajú ako správcovia životného prostredia. Ako činitelia zmeny členovia komunity spoznávajú globálne dimenzie problémov, ktorým čelia, pričom sa stávajú aktérmi v rámci vlastného kontextu rozvoja komunity na miestnej úrovni (Shiva, 2005, Korten, 2010, Coates, 2003. Mearns, Norton, 2010).

Ľudia potrebujú pochopiť, že človek nie je zvláštna biologická entita, ale že všetky veci na Zemi sú navzájom prepojené a pre zlepšenie životného prostredia je potrebná rovnováha medzi všetkými subsystémami (Coates, 2004, Adams, 2008, Hawken, 2010). Ak má sociálna práca prispieť k tejto zmene, potom potrebuje novú paradigmu (Dominelli, 2013, Berry, 1988, Matthies et al. 2001). Berry (1988) v súvislosti s potrebou prijatia alternatívnej paradigmy zdôrazňoval, že musí v sebe obsahovať nasledovné koncepty: jednota všetkých vecí, akceptácia subjektivity, zložitost' problémov a hranice.

Nová paradigma má pomôcť ľuďom, aby si uvedomili, že všetok život na našej planéte má hodnotu a že jednotlivé subsystémy sú navzájom prepojené, čo vedie k vzťahovému mysleniu a tým aj k udržateľnosti, čo je možné dosiahnuť len v kontexte blahobytu všetkých vecí existujúcich na Zemi (Berry, 1988). Environmentálna paradigma musí obsahovať nástroje, ktoré privedú ľudí k vedomej zodpovednosti (Korten, 1995) a k vedomej participácii v boji za život založený na akceptácii vzájomnej prepojenosti všetkého živého

(Earley, 1997). Úlohou sociálnej práce na komunálnej úrovni je viesť jednotlivcov aj komunity k spolupráci s prírodou aby sa vytvorili podmienky, v ktorých by všetky druhy mohli naplno využívať svoj potenciál. Na individuálnej úrovni je povinnosťou profesie prispievať k rozvoju individuálnych talentov tak, aby každý jedinec smeroval k svojej seberealizácii. Podľa Lederacha (2010) sociálni pracovníci sa zapájajú do integrovanej environmentálnej praxe, v ktorej zastávajú úlohy ako facilitátor, mediátor, vodca a aktivista. Integrovaná environmentálna prax zahŕňa snahu o sociálnu a environmentálnu spravodlivosť založenú na ľudských právach, komunitnej organizácii, budovaní kapacít a na sociálnych sieťach.

Berry (1988) v tejto súvislosti nehovorí len o prijatí **alternatívnej paradigmy**, ktorá by poskytla základné východiskové rámce pre intervencie sociálnej práce v čase environmentálnej krízy, ale formuluje aj nasledovné úlohy environmentálnej sociálnej práce:

- 1) Upozorňovať jednotlivcov a verejnosť na krutú deštrukciu, ktorú prináša súčasná organizácia a fungovanie spoločnosti.
- 2) Vniesť do verejného diskurzu uznanie, že základná príčina sociálnej a ekologickej nespravodlivosti a dôvody ich vytrvalosti spočívajú v hodnotách a presvedčeniach modernity a ekonomických a sociálnych štruktúrach, ktoré ich podporujú.
- 3) Viesť ľudí k porozumeniu a oceneniu prepojenosti všetkých vecí a k smerovaniu, ktoré z toho môže prameniť.
- 4) Rozvíjať a podporovať individuálne, skupinové, spoločenské a globálne snahy, ktoré sú viac v súlade s týmto alternatívnym svetonázorom.

Takáto alternatíva si však na osobnej aj profesionálnej úrovni vyžaduje odhalenie a odmietnutie nášho zakotvenia v modernosti. Pre mnohých sociálnych pracovníkov môže takáto zmena nasledovať len po transformácii vedomia (Berry, 1988). Ako píše Canda (2005) toto úsilie zasahuje osobnú integritu jednotlivcov v kontexte ich interpersonálnych vzťahov, prírodou, spoločnosťou a vlastným duchovným hľadaním.

ZÁVER

Boj proti environmentálnej kríze nemá byť bojom proti celej ekonomickej sfére. Hoci ekonomicke a obchodné modely boli ústredným bodom pri vytváraní tejto krízy, majú tiež potenciál vyvinúť citlivejšie a zodpovednejšie postupy, ktoré by ľuďom umožnili naplňovať ich individuálne potreby (Hawken, 2010; Korten, 2007, 2010). Hart (2010) vyzýva na znovuoobjavenie kapitalizmu zapojením podnikateľskej etiky starostlivosti a záväzku zachovať ekologickú integritu. Keďže planéta Zem je uzavretý systém, reakcie na globálne environmentálne hrozby sa musia vyskytnúť na všetkých úrovniach. Existuje však vážna hrozba, že niektorí jednotlivci sa môžu snažiť využiť filozofiu udržateľnosti na vytváranie zisku, čo môže znehodnotiť celú snahu o udržateľný spôsob života (Epstein, 2010; Johnston, Everard, Santillo & Robèrt, 2007). Sociálni pracovníci sa musia angažovať, aby globálne spoločenstvo na všetkých úrovniach pochopilo, že životné prostredie je oveľa viac ako len tovar v rukách ľudí (Burelli, Pala 2021) a aby sa k nemu ľudstvo začalo správať s rešpektom.

Environmentálna sociálna práca je výzvou pre sociálnych pracovníkov aby sa snažili pomôcť ľuďom porozumieť kríze, uznať a oslavovať talenty a zručnosti každého človeka a zapojiť sa do sociálnych akcií na podporu zmien potrebných na to, aby priniesli vznik sociálnych štruktúr a praktík, ktoré vyživujú dobro, kvalitné bytie pre všetkých (Coates, 2003, 2004). Je potrebné tiež ľudí ubezpečiť o tom, že udržateľná budúcnosť si ———

revolúciu. Predpokladom udržateľnosti je rešpektovanie ostatných živých subsystémov Zeme, čo by navrátilo stav homeostázy (Coates, 2004, Canda, 2005).

Prijatím alternatívnej paradigmy sa sociálni pracovníci môžu angažovať v podpore množstva rôznych iniciatív na lokálnej aj globálnej úrovni akými sú napríklad dobrovoľná skromnosť, ekonomická rovnosť, dostupné bývanie, univerzálna zdravotná starostlivosť, ľudské práva, boj proti nášľapným mýniam, alternatívna energia, komunitné poľnohospodárstvo, opatrenia na zákaz domáceho používania pesticídov na trávniky, sociálny rozvoj, vytváranie a spájanie družstiev, podpora „spravodlivého obchodu“ a bojkot spoločností, ktoré porušujú ľudské práva atď. Takéto ciele a činnosti posilňujú nielen sebaobraz a posilnenie postavenia jednotlivca, ale aj schopnosť spoločnosti účinnejšie podporovať potreby všetkých udržateľným spôsobom.

POĎAKOVANIE

Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

ADAMS, R. 2008. *Empowerment, Participation and Social Work*, 3rd ed.; Palgrave Macmillan: New York, NY, USA, 2008. ISBN 0230019994.

BERRY, T. 1988. *The dream of the Earth*. San Francisco: Sierra Club. ISBN 19901988.

BERRY, T. 1999. *The great work: Our way into the future*. New York: Bell Tower. ISBN 0609605259.

BESTHORN, F. 2002. Is it time for a new ecological approach to social work: What is the environment telling us? *The Spirituality and Social Work Forum*, Winter, (p. 1,6-7).

BILOWERS, A. 2003. Inequality and community: The missing dimensions of sustainable development. In: BUCKINGHAM, S., K. THEOBALD (Eds.) 2003. *Local environmental sustainability*, Boston, Woodhead Publishing Limited. ISBN: 1 85573 531 8, pp. 235–250.

BORGMANN, A. 1984 *Technology and the Character of Contemporary Life: A Philosophical Inquiry*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 0226066282.

BURELLI, C., D. PALA. 2021. The Environmental Crisis and Its Injustice. An (Inevitably Short). Introduction [online] *Rivista di estetica*, 75, p. 13-16. [2022-04-06] Dostupné na <https://doi.org/10.4000/estetica.7190>.

CANDA, E. R. 2005. The future of spirituality in social work: The farther reaches of human nurture. [online]. *Advances in Social Work*. 6(1), 97–108. [2022-04-04] Dostupné na DOI: <https://doi.org/10.18060/83>.

CARINGTON, D. 2017. The seven megatrends that could beat global warming: 'There is reason for hope' [online]. *The Guardian*. [2022-2-12]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/environment/2017/nov/08/seven-megatrends-that-could-beat-global-warming-climate-change>.

COATES, J. 2003. Exploring the Roots of the Environmental Crisis: Opportunity for Social Transformation. [online]. *Critical Social Work. An interdisciplinary Journal dedicated to social justice. Social Work and Ecology*. 4(1). [2022-03-15] Dostupné na: <https://ojs.uwindsor.ca/index.php/csw/article/view/5631>.

- COATES, J. 2004. Ecology and social work: Toward a new paradigm. Halifax: Fernwood Publishing. ISBN-13: 978-1552661079.
- COLBORN, T., D. DUMANOSKI, J. MYERS. 1997. Our Stolen Future: Are We Threatening Our Fertility, Intelligence, and Survival?-A Scientific Detective Story. Middlesex: Plume, ISBN -13: 978-0452274143.
- DOMINELLI, L. 2013. Environmental justice at the heart of social work practice: Greening the profession. [online]. *International Journal of Social Welfare*. 22(4):431-439. [2022-03-23]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/ijsw.12024>.
- EARLEY, P.C. 1997. *Face, harmony, and social structure: An analysis of organizational behavior across cultures*. New York: Oxford University Press. ISBN-13: 978-0195110074
- EHRlich, P. R. 1997. *Population bomb*. Cutchogue, NY: Buccaneer Books Inc. ISBN: 978-1568495873.
- EPSTEIN, M. 2010. Thinking straight about sustainability. *Stanford Social Innovation Review*, 8(3): 50–55.
- FAUX, J. 2006. *The global class war: How America's bipartisan elite lost our future and what it will take to win it back*. Toronto: John Wiley & Sons Canada, Ltd. ISBN 471 697 613
- FRY, T. 2011. *Design as politics*. Oxford: Berg. ISBN: 978 1 84788 567 8.
- GORE, A. 1992. *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*. Boston: Houghton Mifflin, ISBN 0-395-57821-3.
- GRAY, M., J. COATES. 2015. Changing gears: shifting to an environmental perspective in social work education. [online] *Social Work Education*, 34(5): 502-5012, [2022-04-14] . Dostupné na: doi: 10.1080/02615479.2015.1065807.
- HART, S. L. 2010. *Capitalism at the crossroads: Next generation business strategies for a postcrisis world*, 3rd edn. Upper Saddle River, NJ: Wharton School Publishing. ISBN: 13: 978-0137042326.
- HAWKEN, P. 2010. *The ecology of commerce: A declaration of sustainability*, revised edn. New York: Harper Business. ISBN-13 : 978-0061252792.
- JOHNSTON, P., M. EVERARD, D. SANTILLO, K. H. ROBERT 2007. Reclaiming the Definition of Sustainability. *Environmental Science and Pollution Research* 14(1):60-66.
- HOFF, M. D., POLACK, R. J. 1993. Social dimensions of the environmental crisis: Challenges for social work. *Social Work* 38(2):204–211.
- JARVIS, D. 2013. Environmental Justice and Social Work: A Call to Expand the Social Work Profession to Include Environmental Justice. *Columbia Social Work Review*, 11(1), 36–45. <https://doi.org/10.7916/cswr.v11i1.1935>.
- KEMP, S.P. 2011. Recentring Environment in Social Work Practice: Necessity, Opportunity, Challenge. *British Social Work*, 41, 1198–1210.
- KORTEN, D. 1987. Third generation NGO strategies: a key to people-centred development. *World Development*, 15(1, Supplement):145-159.
- KORTEN, D. 1995. *Sustainable development: Conventional versus emergent alternative wisdom*. A feature of the People-Centered Development Forum. [online]. Revisited 1995. *Living Economics Forum*. [2022-04-14]. Dostupné na: <https://davidkorten.org/wisdom/>.
- KORTEN, D. 2007. *The great turning: From empire to earth community*. Oakland: Berrett-Koehler Publishers, ISBN-13 : 978-1887208086.
- KORTEN, D. 2010. *Agenda for a new economy: From phantom wealth to real wealth*, 2nd ed. Oakland: Berrett-Koehler. ISBN-13 : 978-1605093758.

LEDERACH, J. P. 2010. *The moral imagination: The art and soul of building peace*. New York: Oxford University Press. New York: Oxford University Press; ISBN-13: 978-0199747580.

LEE, J. 2001. *The Empowerment Approach to Social Work Practice*, 2nd ed.; Columbia University Press: New York, NY, USA, 2001; ISBN 0231115482.

LEVICKÁ, J., K. LEVICKÁ, V. HANZALÍKOVÁ, A. BÁNOVČINOVÁ. 2012. Ekosociálne prístupy v sociálnej práci. Trnava: Oliva, ISBN 97880893321144.

LEVY, A., VAILLANCOURT, J.-G. 2011. War on earth? Junctures between peace and the environment. In: Matyók, T., J. Senehi, S. Byrneeds. *Critical issues in peace and conflict studies: Theory, practice, and pedagogy*, pp. 217–244. Lanham, MD, Lexington Books.

LOVELOCK, J. 1979. *Gaia: A new look at life on Earth*. New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-286218-9.

MARLOW, C., C. Van ROOYEN. 2011. How Green Is the Environment in Social Work null [article]. *Intentional Social Work* 44(2): 241–253. DOI: 10.1177/002087280104400208.

MATTHIES, A.L, K NÄHRI, D. WARD, 2001. *The Eco-Social Approach in Social Work*; Jyväskylä: SoPhi University Press; Finland, 2001; pp. 54–83. ISBN 951-39-091-4-X.

McKINNON, J. 2008. Exploring the Nexus between Social Work and the Environment. [online]. *Australian Social Work*. 61(3): 256–268 [2022-02-17] Dostupne na: <https://doi.org/10.1080/03124070802178275>.

MEADOWS, Donella H., Denis, L. MEADOWS, Jørgen RANDERS, Wiliam W. BEHREMS III. 1972. The Limits the Geowth. A Reprort for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. [online] New York: Universe Books. ISBN 0-87663-165-0 [2022-03-12] Dostupné na: <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>.

MEADOWS, Donella H. 2008. *Thinking in System : A Primer*. [online] London: Earthscan. ISBN: 978-1-84407-726-7. [2022-05-15]. Dostupné na: <https://wtf.tw/ref/meadows.pdf>.

MEADOWS, D. H. *Thinking in System : A Primer*. [online] London: Earthscan, [2022-05-15]. Dostupné na: <https://wtf.tw/ref/meadows.pdf>.

MEARNS, R., A. NORTON. 2010. Modelling biodiversity and ecosystem services in coupled ecological–economic systems. [online]. In: MEARNS, R. A. Norton (Eds). *Social dimensions of climate change: Equity and vulnerability in a warming world*, pp. 1–44. Washington, DC, The World Bank. [2022-02-22]. Dostupné na: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2689> License: CC BY 3.0 IGO."

MENDOZA, H. R., T. MATYÓK, T. 2012. We are not alone: When the number of exceptions to a rule exceeds its usefulness as a construct, it is time for a change. In: POLDOMA, T. (Ed.). 2012. *Meanings of designed spaces*. New York, Fairchild (Forthcoming). ISBN 9781609011451.

ORR, D. W. 2012. *Down to the wire: Confronting climate collapse*. Oxford: Oxford University Press, ISBN-13 : 978-0199829361.

PEETERS, J. 2012. Social work and sustainable development: Towards a social-ecological practice model. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*.21(3):5-26.

ROCHA, H. B. Social Work Practices and the Ecological Sustainability of Socially Vulnerable Communities. *Sustainability* 2018, 10(5), 1312; <https://doi.org/10.3390/su10051312>

SHIVA, V. 2005. *Earth democracy: Justice, sustainability, and peace*. Cambridge, MA, South End Press. Berkeley, CA: North Atlantic Books, U.S. ISBN13 9781623170417.

SCHMITZ, C. L., T. MATYÓK, L.M. SLOAN, CH. D. JAMES. 2012. The relationship between social work and environmental sustainability: Implication for

Revue sociálnych služieb, ročník 2, číslo 1, rok 2022

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.220104>

interdisciplinary practice. *International Journal of Social Welfare*, 21(3),278-286. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00855.x.

STRIEŽENEC, Š. 2006. Teória a metodológia sociálnej práce. Trnava: Tripsoft. ISBN 8096939041.

WALKER, B., SALT, D. 2006. *Resilience thinking: Sustaining ecosystems and people in a changing world*. Washington, DC, Island Press. ISBN-13 : 978-1597260930.

WCED (World Commission on Environment and Development). 1987. Our Common Future. [online] New York: Oxford University Press. [2022-04-25] Dostupné na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.

Kontakt

prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

Katedra sociálnych služieb a poradenstva

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A, Trnava, 917 01